

Драган Лакићевић

СРПСКИ
ХОМЕР

www.vukoticmedia.rs

Београд, август 2015.

Драган Лакићевић

СРПСКИ КОМЕР

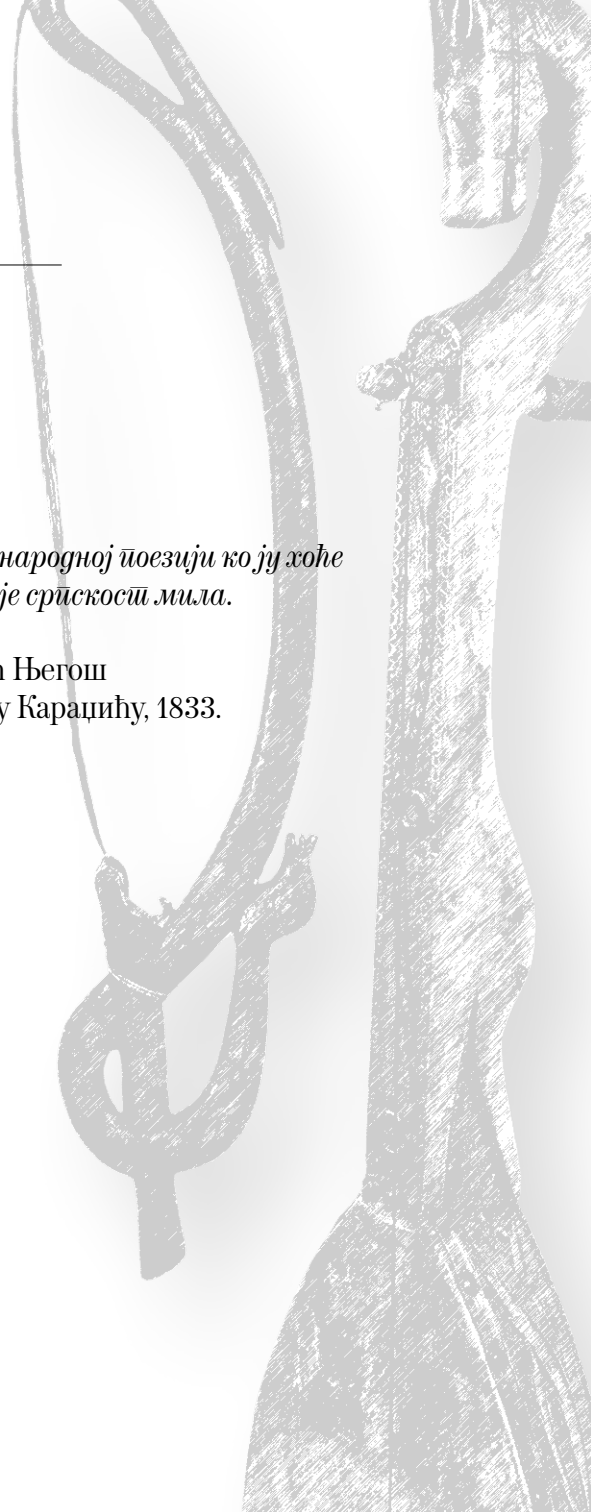
Вукови ејски певачи и јунаци

*Професору
Владану Негрићу*

*Српски је Хомер у народној поезији ко ју хоће
разумјети и коме је српскост мила.*

Петар II Петровић Његош
Вуку Стефановићу Караџићу, 1833.

УВОД

У предговору „Првој књизи другог издања” *Српских народних пјесама*, Лајпциг 1824, Вук Караџић пише:

„Јуначке се пјесме данас највише и најживље пјевају по Босни и по Ерцеговини и по Црној гори и по јужним брдовитим крајевима Србије. По тим мјестима и данашњи дан готово у свакој кући имају по једне гусле, а по једне особито на стану код чобана; и тешко је наћи човека да не зна гуђети, а многе и жене и ђевојке знаду. По доњим крајевима Србије (око Саве и око Дунава) већ су рјеђе гусле по кућама но опет мислим, да би се у сваком селу (особито с лијевој стране Мораве) по једне могле наћи. У Сријему пак и у Бачкој и у Банату гусле се данас могу виђети само у слијепца (па и они морају *учинити*

и у њи ударати, и многи не пјевају пјесама, него само *бојораге* уза њи), а други би се људи врло стидили *слијачке гусле* у својој кући објесити; и тако по тим мјестима јуначке (или, као што се туда већ зову, *слијачке*) пјесме нико други и не пјева осим слијепца и по Бачкој ђекоји жена (које без гусала пјевају).”

На извештан начин, Вукова запажања с почетка 19. века могла би се поновити и два века доцније.

У наставку Вук пише о „постању” јуначких песама:

„Колико сам ја до данас могао дознати јуначке пјесме највише спјевавају људи средовијечни и старци. По реченим мјестима, куд се данас јуначке пјесме највише пјевају, нема човека, који не зна неколико пјесама (ако не читави, а оно барем комада од њи), а има и, који и знаду и преко педесет, а може бити и на стотине. Који човек зна педесет различни пјесама, (ако је за тај посао) њему је ласно нову пјесму спјевати...”

Певају многи, јуначке песме пева народ. Одабрани и обдарени појединци из народа.

„Пјесме јуначке – у истом тексту, наставља Вук – по народу највише разносе слијепци, и путници и ајдуци. Слијепци ради прошње иду једнако по свему народу од куће до куће, и пред сваком кућом испјевају по једну пјесму, па онда ишту да им се удијели, а ђе и ко понуди, онђе пјевају и више; а о празницима иду к намастирима и к црквама на саборе и на панађуре, па пјевају по читав дан. Тако путник кад дође у каку кућу на конак, обично је да га у вече понуде с гуслама да пјева, а осим тога путем по ановима и по крчмама свуд имају гусле, па путници у вече пјевају и слушају; а ајдуци зими на јатаку дању леже у потаји, а по сву ноћ пију и пјевају *уз гусле*, и то највише пјесме *од ајдука...*”

У таквим приликама, у том амбијенту – настале су српске јуначке песме, оне које су на тренутке достигле хомеровске висине, а на тренутке су биле изнад Хомера. Највећи српски песник 19. века управо је у писму Вуку (1833) рекао да је *српски Хомер* у јуначким песмама.

Српски еп створио је дух, време, „сила, која је – по речима Стојана Новаковића (у *Годишњаци Николе Чуића*, 1882) – покренула да се измисле гусле и најдивније опере”. Томе се придружио и целом том систему дао песничку и језичку артикулацију – дар појединца.

Целог живота уз Вука су биле песме и гусле: „Ја сам се родио и одрастао у кући, где су које дед и стриц, које различни други Ерцеговци, који су готово сваке године на зимовање долазили, по целу зиму песме певали и казивали...” Или: „а у Кладову и у Брзој паланци имао сам гусле у кући, и, осим различни војника, који су ми певали, једно момче из наије Шабачке највише смо зато држали у служби (као куvara), што је врло лепо знало уз гусле певати...”

Као и претходне цитате, у предговору „Четвртој књизи другог издања” (Беч, 1833), Вук бележи:

„Због млого узрока, а особито због гдекоји разлика у језику, нужно је, да се зна, од кога је, и из к о г а к р а ј а, која пјесма преписата; зато ево овде то назначујем.”

Тако почиње знаменито Вуково саопштење о певачима и њиховим песмама.

Тако је започела наша наука о Вуковим певачима. Трајала је дуго, и није завршена. Године 1981, у издању Матице српске, објављена је, постхумно, књига професора Владана Недића *Вукови певачи*. Она је била синтеза претходних истраживања.

У поглављу своје *Историје српске и хрватске књижевности* (1927), један одељак о раду и делу Вука Карацића Андра Гавриловић је насловио „Вукови певачи”. У мало речи исказао је њихову суштину: „Међу певачима народних песама, који су с малим изузетком обично били и добри гуслари, има веома различитих по дару и по осећању за песму и за битне особине њене. Знајући то, Вук је од многих народних песама имао по неколико различитих записа и преписа, не задовољавајући се по некад ни самим избором и годинама очекујући да се намери на ког још бољег певача. Такав је поступак његов учинио да су му зборници постали класични и недостижни, а с њим су славу делили ти прваци-певачи српски.”

Певач је „шири назив за усменог ствараоца и преносиоца народне песме лирске и епске, без инструменталне или чешће са инструменталном пратњом” – написала је госпођа професор Нада Милошевић-Ђорђевић (1984).

Професор Владан Недић бавио се, изузетно прецизно и танано, само Вуковим усменим певачима, онима који су певали а нису писали. Највише њиховим уделом у уметничком мењању, преобликовању и усавршавању песме. Други истраживачи бавили су се, истрајно, и певачима који су били на прелазу у писменост, а та писменост била је најава краја Вукове епохе и Вукове потраге за изворном, усменом поезијом.

Вукови певачи били су одабрани или даровити појединци. Они су стару грађу преобликовали или надграђивали, а понекад и изнова стварали. И у једном и у другом, њихов дар је стварао изузетна песничка дела. Тако је настала шира антологија српске јуначке поезије народне – у четири књиге Вукове збирке.

„Давањем предности певачу-преносиоцу старих песама над певачем- ‘спјеваоцем’ нових песама, другим речима, давањем предности традиционалном, народном и колективном у ‘постању’ песме и у стварању певача, Вук се у ствари наслања на схватање које о томе постоји у самом народу – пише Јован Деретић (1978). – По том схватању певач је онај који зна песму (само певање је, као што и Вук каже, споредан, пропратни моменат) а добар певач је онај који добро зна песму, док се питање ауторства песме уопште не поставља.”

„Рђав певач и добру песму рђаво упамти и покварено је пева и казује, а добар певач и рђаву песму поправи према осталим песмама које зна’ (Вук). Стога је Вук за сваку песму тражио правога певача који ту песму најбоље зна и кад год је успео да нађе таквог певача, одбацио је све раније, уметнички мање успеле верзије те песме које је добио од других, слабијих певача” – наставља Деретић.

Једну особину Вукових певача дао је (1936) Драгутин Костић: „Народни певач, хроничар, творац у с м е н е хронике, н а р о д н е в и т е ш к е е п и к е наше, којој је основни смер д и д а к т и ч а н: поука потомству примерима предака – бира своје јунаке без обзира на њихове титуле, историске и државотворне заслуге, према л и ч н о ј њиховој е т и ч к о ј в р е д н о с т и, позитивној(...) У најкраћем, народни певач-хроничар гледа у историској личности основну вредност њену – као ч о в е к а.”

Међу многим светским и српским похвалама епским певачима, издваја се ова пољског песника и филолога Адама Мицкјевича: „Код српских песника налазимо ону узвишену непристрасност, којој се дивимо код Хомера, па чак и неку врсту верске непристрасности, и поред њихове верности народним

појмовима.” Хомеровски дух, снагу и лепоту видео је Мицкјевич и у јунацима наших песама и певача: „Словенски су јунаци, исто као и Хомерови, људи прости, лако плану, страсни су, изнад свега цене рат. Јунаштво сматрају за највишу врлину, поштују религију, уживају у обиљу и раскоши, лако чине насиља, али нису дивљи. Рат за њих није, као за америчка племена, лов на људе. Ти јунаци чувају извесна права народа. Поштују заклетву, држе реч, боре се само часним оружјем. Њихов карактер је још више подигао утицај хришћанства. Окрутна осветољубивост Грка, насиља Тројанаца не сусрећу се више у српској поезији, у њој има више човечности...”

Велику похвалу српској епској поезији и њеним певачима написао је 1925. године Веселин Чајкановић, научник упоредних знања и великог образовања, поредећи је, такође, са Хомером: „Филип Вишњић, Тешан Подруговић, Старац Милија, Стојан Хајдук, Рашко, и толики други, имају у књижевности исто тако угледно место као и Омир. Њихова поезија не уступа Омировој. Стога је потребно проучавати их, и њихову поезију и њих лично. То је не само национална дужност, него и научна потреба, јер у нашој књижевности они немају такмаца, и јер је историја њихове поезије најважнији одељак у историји наше књижевности. Они, међутим, и иначе заслужују пажњу. То су били силни људи, који по своме карактеру, по јунаштву и родољубљу, нису уступали епским јунацима које су својим песмама овековечили.”

Читалац српске јуначке поезије има пуно асоцијација на Хомера – на мотиве и јунаке *Илијаде* и *Одисеје*. Херојски свет има пуно истих обележја.

Треба се сетити Гримових речи из 1827. године: „Од времена Хомерових поема до данашњег дана нема у Европи ниједне појаве која би могла тако ја-

сно предочити суштину и порекло епике као српске народне песме”.

У студији „*Илмјага* у огледалу косовских пјесама” (*Школски вјесник*, 1903), Милан Будисављевић уочава изванредне сродности у композицији Хомерових епова и нашег косовског и уопште јуначког епа: „Кад бисмо сад узели и за наше пјесме и за *Илмјагу* мјерило трагедије, видјели бисмо да читава експозиција боја косовскога скроз подоба (лич) експозицији Хомерове *Илмјаге*.” При чему, ерудита Будисављевић даје високу оцену Хомера, која се може односити и на наше епске песме: „Човјеку се – вели он – с правом чини, да је Хомер неразрјешива тајна, до које се узалуд људски ум напреже, а до сећи је никако не може.” Отуд наше изучавање српског Хомера представља уношење малог светла у ту „неразрјешиву тајну”.

Српски Хомер налази се у значењу и песничком домету више него у „дртама” које – рекао би Томо Маретић у *Нашој народној епизи* (1909) – „нијесу извана дошле, него су се у нашој народној епизи самостално развиле(...) Зато се не може допустити да Хомер има каквога утјецаја на јуначку нашу народну поезију; заједничке црте треба изводити из сроднога душевног расположења, у којем су се налазили и старогрчки и наши пјевачи пјевајући јуначке пјесме, из сроднијех прилика, у којима се развијала епска поезија у нас и у старијех Грка, и из сличности или једнакости ове или оне ситуације...”

У *Видовданској епизи* (1914), описујући наше традиционално песништво, велики хеленист Милош Н. Ђурић примећује да „у нашем стилу има ведрине и јасноће од плавога јужнога неба, под којим се родио Хомер и Филип Вишњић.”

Наш преглед певача и њихових песама сабира са-

знања претходних истраживача о Вуковим певачима и њиховим јунацима – од најкрупнијих фигура, твораца српске јуначке поезије: Филипа Вишњића, Тешана Подруговића, Старца Милије, Слепе Живане, Старца Рашка, Стојана Хајдука, па до каснијих певача-песника, оних на прелазу у писану јуначку поезију, који су диктирали или сами писали. Овакав преглед јесте преглед српског епског певања у 19. веку. Почиње Устанком 1804, а завршава се смрћу Сава Матовог Мартиновића на самом крају столећа.

При самом крају 19. и на почетку 20. века певао је и гуслар Апостол Гроздановић из Прилепа. О њему је (у *Прилозима проучавању народне поезије*, 1940) писао Бранислав Русић. Апостол је на гусларско-просјачка путовања кренуо пре своје дванаесте године, а певао поред цркава, одлазећи до Косова, Пријепоља, Пљеваља и Берана.

Алберт Лорд, половином XX века, певаче слуша у кафани. У књизи *Певач прича* он свог гуслара повезује са Хомером: „Ово је књига о Хомеру. Он је наш Певач прича. Мада, у ширем смислу, он представља све певаче прича од прастарог времена, о коме нема записа, до данас. Наша књига говори и о тим другим певачима. Сваки од њих, чак и најосредњији, исто је толико део традиције усменог епског певања колико и Хомер, њен најталентованији представник.”

Вук је своје певаче слушао у Устанку.

Устанак српског оружја и српског духа омогућио је двоструко ослобођење – државно и језичко-песничко. По Вуку, Хајдук Вељко могао се мерити са Ахилом и Обилићем, а по тумачењима историчара народне књижевности, српски певачи могли су се мерити са Хомером.

И кад су били слепци и просјаци, и кад су били хајдуци и ратници, певали су са хомеровском сна-

гом. У *Пешићанско-будимском скорошћичи*, 1842, Вук пише о „правом узроку и почетку скупљања наших народнијех пјесама”: „...онај ласно може видјети да у томе никакве срамоте нема народу нашем, како год ни народу грчкоме у ономе што се приповиједа да је Омир од прошње живљео (а сад да је жив, ишли би цареви и краљеви да га виде).”

Српски Хомер у јуначким песмама огледа се и у мотивима и у уметничким значењима и дOMETИМА.

У српским јуначким песмама Вук је препознао и српског Херкула и српског Хомера. Певачи и јунаци не могу се раздвојити.